

БЎЛАЖАК БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ТЕХНОЛОГИК КОМПЕТЕНТЛИЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Якибова Дилором Шарифовна

190111, Термиз давлат университети

Бошланғич таълим кафедраси катта ўқитувчиси

***Аннотация:** Мазкур мақолада бошланғич синф технология ўқитувчиларининг технологик компетентлилигини ривожлантиришининг назарий асослари келтирилган. Мақолада бошланғич синф ўқитувчиларининг технологик компетентлилигини шакллантиришга оид тавсиялар ишлар чиққан педагог олимларнинг мулоҳазалари келтирилган бўлиб, бу бошланғич синф технология ўқитувчиларининг технологик компетентлилигини ривожлантириши масалаларини ёритишга алоҳида ўрин эгаллаган.*

***Таянч сўзлар:** компетентлик, технологик компетентлик, технология ўқитувчиси, компетенция, педагогик фаолият, бўлажак ўқитувчилар.*

КИРИШ

Инсоният асрлар мобайнида тараққиёт қиёфасини ўзгартирадиган қатор чуқур ўзгаришларни бошдан кечирди, бу биринчи галда саноатлашган жамиятдан саноатлашган ахборотга ўтиш билан боғлиқ, бунда билимларнинг синтези ва уларнинг тарқалиши ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади, чунки таълим соҳаси сиёсат, иқтисодиёт, маданият ва бошқа соҳалар билан яқиндан уйғунлашди. Айни пайтда давгимизга хос таълим соҳасидаги ўзгаришлар бўлажак ўқитувчиларнинг рақобатбардошлигига кўмаклашадиган юксак маданият, ташаббускорлик ва мустақил изланишларига яна ҳам ёрқин йўналтиради.

Кейинги йиллар мобайнида таълим ривожланишининг асосий йўналишлари ўзгарди, шу муносабат билан билимлар ва қобилиятларни ўзлаштириш билан бўлажак ўқитувчининг касбий педагогик фаолияти ва ҳар доим малакаларнинг шаклланишини ҳал қилмайди. Шу нуқтаи назардан касбий педагогик таълим тизимига компетентли ёндошишни амалга ошириш бугунги кун талаби эканлигини эътироф этиш лозим. Шу нуқтаи назардан компетентли ёндошиш назарияси ва амалиёти энг жадал ривожланаётган ёндошиш ҳисобланади, шу муносабат билан унинг “компетенция”, “компетентли”, “қобилият” каби талқин қиладиган асосий тушунчаларини кўриб чиқиш

мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бунда таъкидлаш керакки, компетентли ёндошиш муаммолари билан шуғулланадиган тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, компетентли ёндошишнинг тушунчалар доираси тўла белгилаб берилмаган ҳамда уларнинг бир хил ва умумэътироф этилган талқини йўқ.

Компетентли ёндошиш ғояларини В.И. Байденко, В.А. Болотов, В.В. Сериков, Э. Ф. Зеер, Э. Симанюк, И. А. Зимняя, Д.А. Иванов, К.Г. Митрофанов, О.В. Соколова, О.Е. Лебедев, Г.К. Селевко, Б.Абдуллаева, Н.Рўзиқулова, О.Қўйсинов, Ж.Усаров, У.Рахматов ва бошқаларнинг илмий ишларида кўриб чиқилган. Мазкур ишларнинг аксариятида компетентли ёндошиш мутахассиснинг сифатлари ва қобилиятларига жамият томонидан янги талаблар пайдо бўлишига жавоб сифатида қаралади, замонавий мактаб ёки бошқарув структуралари учун компетентли ёндошиш ғояларини амалга оширишга муҳим аҳамият берилади [16, 79, 176, 215].

Компетентли ёндошишдан фойдаланиш инсоният тараққиёти нафақат иқтисодий ўсишга, айти пайтда шахс ривожлангани даражасига боғлиқ эканини тушунишга асосланади, бу “инсон захиралари” тушунчасидан “инсон компетентлиги” тушунчасига ўтишни тақозо қилади. Компетентли ёндошишда таълим натижаларига асосий эътибор берилади, бунда натижа сифатида ўзлаштирилган ахборотлар ҳажми эмас, балки турли муаммоли вазиятларда инсоннинг ечим топа олиш ва ҳал қила олишига қаралади. Бизнинг ҳолатимизда бу педагогик ҳодисалар ҳисобланади, шунинг учун, бизнингча, фақат ОЎЮда ўқув жараёнига педагогик тус бериш йўли билан, яъни талабаларга таълим бериш ва тарбиялашнинг барча бўғин ва жиҳатларини уларни касбий педагогик тайёрлаш вазифаларига бўйсиндириш орқали компетентли ёндошишни амалга ошириш мумкин. Бу шуни англатадики, психологик-педагогик, балки бошқа фанлар ҳам талабаларни педагогик фаолиятга йўналтирган тарзда ўқитилиши керак.

Таъкидлаш керакки, компетентли ёндошиш таълим соҳасидаги модернизациялаш муаммоларига бағишланган мунозаралар муносабати билан нисбатан яқинда тарқалган, натижада илмий-назарий ва илмий методик тадқиқотлар пайдо бўлди, уларда ёндошишнинг моҳияти, шунингдек ҳал қилувчи компетентликларни шакллантириш жиҳатлари таҳлил қилинган. Мазкур ишларда компетентли ёндошиш таълим мақсадларини белгилаш, таълим жараёнини ташкил қилиш мазмунини танлаш ва қуйидаги позициялардан натижаларини баҳолаш принциплари мажмуидан иборатдир:

- тўпланган тажрибадан фойдаланиш асосида турли фаолият соҳалари ва шаклларида муаммоларни мустақил ҳал қилиш қобилиятини мутахассисда ривожлантириш;
- билиш, дунёқараш, ахлоқ ва бошқа муаммоларни ҳал қилишга кўмаклашадиган дидактик мослашган ижтимоий тажрибадан иборат таълим мазмунини танлаш;
- таълим жараёнини ташкил қилиш, билиш, коммуникатив, ташкилий, технологик, ахлоқ ва бошқа муаммоларни мустақил ҳал қилиш учун шароитлар яратиш;
- муайян таълим босқичида эришилган таълим натижалари, билим даражаларини баҳолаш [215].

Компетентли ёндошишнинг кўплаб ғоялари меҳнат бозоридаги вазиятни ўрганиш, ходимга нисбатан талабларни белгилаш натижасида пайдо бўлган. Бунда компетентли ёндошиш таълим мазмунини янгилашнинг муҳим концептуал қоидалардан бири сифатида қаралади. Жаҳон таълим амалиётини ҳисобга олганда эътироф этиш мумкинки, “асосий компетентликлар” тушунчаси билимлар, қобилиятлар ва интеллектуал таркибий жиҳатларни интегратив табиатга эга ўзига хос боғловчи, марказий тушунча ҳисобланади.

Технология ўқитувчисининг ўқувчиларни технологик компетенциясининг негизи ҳисобланган қуриш-ясаш ишларига жалб қилишга тайёрлиги, унинг моҳияти, структурасига оид аниқ тасаввурлар йўқлигини ҳамда технологик компетенцияни шакллантиришга доир илмий-асосланган тавсиялар ўртасидаги номуносибликларни кўриб чиқиш лозим. Хусусан:

- *ўқитувчи фаолиятида технологик компетенциянинг аҳамияти ва олий касбий таълим тизимида уни шакллантириш механизми тўла ишлаб чиқилмаганлиги;*
- *технология ўқитувчисига технологик қобилиятларни ўзлаштириш талаблари ва технологик компетенцияни шакллантиришга кўмаклашадиган таълим модели узвий шаклланмаганлиги;*
- *ўқувчиларнинг қуриш-ясаш ишларини ташкил этишда технологик компетенцияни зарурлиги ва бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда унинг педагогик шаклланиши шартларини ечилмаганлиги.*

Мазкур зиддиятларни ҳал қилиш ва бўлажак технология ўқитувчисининг компетентлиги шаклланишини илмий асосланган модели узвий шаклланмаганлиги тадқиқот муаммосини белгилайди, унинг моҳияти бўлажак технология ўқитувчисининг технологик компетенциясини шакллантириш мазмуни ва жараёнини ишлаб чиқишдан иборат.

Педагогикада компетентли ёндошишни амалга оширишда предмет усти хусусиятига эга муҳим компетенциялар ва аниқ ўқув предметларининг ўзаро боғлиқлиги майдонга чиқади, улар доирасида фаолиятга тайёрлик, шунингдек компетенциялар таркибига кирадиган универсал қобилиятлар шаклланади. Бунда таълим мазмуни компетенциялари ва предмет структурасининг ўзаро боғлиқлиги “муҳим компетенцияларини ажратиб кўрсатиш; уларнинг мазмунини таҳлил қилиш ҳамда компетенцияларни шакллантириш учун зарур билимлар ва аниқ предмет қобилиятларини белгилаш; таълимни аниқ ўқув предмети бўйича ташкил қилиш”ни назарда тутди.

Компетентли ёндошиш ўз навбатида шунинг учун ҳам зарурки, ҳозирги жиддий модернизация ва ислоҳ қилиш шароитидаги замонавий таълим зиддиятларнинг бир неча гуруҳларини ҳал қилишга йўналтирилган инновацион педагогик ғоялар ва концепцияларни жорий қилишни талаб қилади, улар орасида қуйидагилар:

- *компетентли ёндошишнинг бошланғич амалий йўналганлигининг педагогик амалиётнинг мавжуд предмет (шу жумладан мета предмет) йўналишига мос келмаслиги;*

- *концептуал ва инновация потенциалининг ноаниқлиги, хусусан фаолиятли ва ривожланадиган йўналишдаги мавжуд психологик-педагогик концепциялар билан инновация потенциали жиддий фарқининг мавҳумлиги (Н.Д. Никандров, М.В. Богуславский, В.М. Полонский);*

- *компетентли ёндошишнинг предмет ва ёш билан боғлиқ жиҳатларига (Г.Н. Филонов), шунингдек уни жорий қилишнинг ташкилий-бошқарув жиҳатлари йўқлиги (Н.Д. Никандров, И.И. Логвинов);*

- *компетентли ёндошиш асосида амалга ошириладиган миллий маданий, ижтимоий-сиёсий, ниҳоят ижтимоий-психологик стандартлар ишлаб чиқиш контекстининг ноаниқлиги (В.И. Слободчиков, Т.М. Ковалева).*

Бироқ компетентли ёндошишни амалга оширишда қуйидаги икки жиҳат олдингидек муҳим бўлиб қолаверади:

- **биринчидан**, компетентли ёндошиш концепция ва мантиқ амалиётига нисбатан, бироқ тегишли фанлар тушунча ва методологик аппарати таяниш ёки улардан олишни назарда тутадиган кўплаб замонавий ёндошишларнинг замонавий, шу жумладан культурологик (В.В. Краевский ва бошқалар), илмий таълим (С.А. Пиявский ва бошқалар), дидактомарказлашган (Н.Ф. Виноградова ва бошқалар), функционал-коммуникатив (В.И. Капинос ва бошқалар) ёндошиш сифатида қаралади;

• **иккинчидан**, энг аҳамиятли ҳолат, бунинг натижасида таълимда касбга ўқитиш долзарб тус олди.

ХУЛОСА

Компетентли ёндошишни характерлайдиган асосий тушунчалар таҳлили куйидаги тушунчаларни ажратиб кўрсатиш имконини беради:

- муайян предметлар ва жараёнлар доирасига нисбатан ажратиладиган ўзаро боғлиқ шахс хусусиятлари мажмуини ўз ичига оладиган компетенцияни;
- тегишли компетенцияни, шу жумладан унга ва фаолият предметига шахсий муносабатларни эгаллаш, ўзлаштириш билан нисбат бериладиган компетентликни.

Компетентлик, компетенцияларни шакллантириш босқичма-босқич амалга оширилади, бунинг учун биринчи босқичда элементар ўқув компетенциялар шакллантирилади: ўқилган ёки эшитилган билимнинг асосий мазмунини олиш; берилган савол ёки мавзуга биноан фикрларни аниқ шакллантириш, ўзига хос фикрларни бирга келтириш; вазифаларни ҳал қилишнинг турли вариантларини тадқиқ қилиш, турли мезонлар нуқтаи назаридан энг яхшисини танлаш; умумий вазифани бажаришда бошқалар билан ҳамкорлик; ҳаракатлар ва вақтни режалаштириш; ўз фаолияти натижаларини баҳолаш ва бошқалар.

Бинобарин, компетентли ёндошишни амалга оширишнинг асосий мақсади педагогик технологиялардан фойдаланиш асосида таълим жараёнини реконструкция қилиш ҳисобланади. Улар ўқув билиш жараёни шаклланиши (иш мақсадлари ва тартибини белгилаш, ўқув фаолиятини мустақил режалаштириш, алоҳида объектлар ўртасида алоқа ўрнатиш, янги вазиятларда ўзлаштирилган усулларни қўллаш, ўзини назорат қилиш), коммуникатив (ҳамкорлик, болаларга ёрдам кўрсатиш, гуруҳ ишида қатнашиш, ахборотлар алмашиш ва бошқалар), ахборот (ахборотни мустақил излаш, таҳлил қилиш ва танлаш, структуралаш, ўзгартириш, сақлаш, узатиш ва бошқалар), ўзини шахсий такомиллаштириш (ютуқлар ва хатоларни таҳлил қилиш, муаммолар ва қийинчиликларни топиш, оғир вазиятларда ўзаро ёрдам ва қўллаб-қувватлаш ва бошқа) компетенцияларни шакллантириш вазифаларини ҳал қилиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. У.Якибова. Бўлажак ўқитувчиларнинг ижтимоий-педагогик компетентлиги. ТДПУ илмий ахборотлари. 2023, №3.
2. Н.Рузикокува. Бошланғич синф ўқувчиларининг ахборотлар билан ишлаш компетенциясини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш. Дисс.иши.-Тошкент: ТДПУ, 2020.
3. О.Қўйсиров. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари. Дисс.иши.-Тошкент: ТДПУ, 2019.
4. Ж.Усаров. Таянч ва фанга оид компетенциялар асосида таълим мазмунини такомиллаштириш ва ўқувчилар компетентлигини ривожлантириш. Дисс.иши.-Тошкент: ТДПУ, 2019.
5. У.Рахматов. Масала ва машқлар орқали умумий ўрта таълим мактаблари биология ўқитувчиларининг касбий компетентлигини такомиллаштириш. Дисс.иши.-Тошкент: ТДПУ, 2020.